

МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА: СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ

Література для дітей та юнацтва є важливим, але малодослідженим аспектом сучасної української літератури, адже науковці досить довго не позиціонували її як щось самостійне. Попри існування кількох класифікацій для героїв казкового епосу, персонажі прози для дітей та юнацтва досі залишаються некласифікованими. У статті зроблено огляд класифікацій казкових персонажів В. Протпа, М. Новикова та Л. Дунаєвської, зокрема зацентровано увагу на поділі Л. Дунаєвської, що взятий за основу для розгляду міфологічних образів у сучасних творах українських авторів для дітей. Зроблено спробу розширити та адаптувати категорії добротворців, злоторців та обездолених відповідно до художньої системи прози для дітей, а саме: категорії добротворців та злоторців поділено на "власне добро- чи злоторців" та "помічників добро- чи злоторців". Спроба класифікації підкріплена прикладами із сучасної української прози для дітей та юнацтва.

Ключові слова: література для дітей, сучасна українська проза для дітей та юнацтва, художня система персонажів, міфологічний образ, казковий персонаж, добротворець, злоторець, знедолений.

Постановка проблеми. Невід'ємною частиною літературного процесу є література для дітей, що включає художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками безпосередньо для молодшого читача різних вікових категорій, починаючи з дошкільнят [1, 398]. Нині література для дітей та юнацтва є малодослідженим аспектом сучасної української літератури, адже на сьогодні ще відсутня методологічна база й термінологічний інструментарій. Тому наше дослідження спрямоване на аналіз і систематизацію класифікацій казкових персонажів і перенесення їх на матеріал сучасної літератури для дітей та юнацтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що за останні десятиліття увага дослідників до прози для дітей та юнацтва зросла, адже в періодиці з'явилися огляди творів подібної тематики. Зокрема акценти були зроблені на стан сучасної літератури (М. Савка), її розвиток у системі історії української літератури ХХ століття (Р. Мовчан), основні аспекти вивчення (Т. Качак), місце та об'єкт (Папуша О.), мову (Дзюбишина-Мельник Н.) та концептуалізацію поняття в контексті соціокультурного розвитку суспільства (У. Гнідець).

Мета статті – класифікувати міфологічні образи в сучасній українській прозі для дітей та юнацтва.

Виклад основного матеріалу. Простір української сучасної літератури для дітей та юнацтва – це плідний ґрунт для розвитку, інтерпретації і донесення до читача міфологічної автентики. Українська міфологія постає як частина загальної давньослов'янської міфології. За твердженням авторів літературознавчого словника-довідника, "українська міфологія не зафіксована цілісно: елементи давніх міфологічних уявлень, сюжетні мотиви ритуальних дійств опосередковано збереглися у фольклорних творах (казках, легендах, обрядових піснях, баладах), часто у поетично трансформованих формах" [2, 464].

Саме рудименти міфологічних уявлень і використовують сучасні автори, керуючись бажанням повернути молодше покоління до витоків українського народу, зацікавити минулим. Найчастіше серед пропонованих рудиментів прадавніх вірувань трапляються саме міфологічні образи, і це не є випадковістю. Міфічне мислення – це особливий різновид світовідчуття, специфічне чуттєве уявлення про явища природи і життя. Воно полягає у творенні в уяві іншої реальності, ілюзорної дійсності, що будується на основі правірувань. Його основна форма – це образ, його сутність – це вербалізація речі, руху, дії, згодом – ритуалу. Лише з часом міфи оформлюються в суцільні оповіді, які є розширеними метаформами, сакралізуються, стають священними сказаннями [3, 95].

Оскільки першопричиною творення міфів стало образно-асоціативне мислення людства, то цілком закономірним є факт, що саме образ слугує основою для авторського міфотворення. Образ – це універсальна категорія, що закріплює своєю символічною мовою практичні та духовні здобутки людства. Постає об'єктивною реальністю образ може, лише набувши матеріальних форм виразу (знаки, слова, формули, символи, малюнки тощо) [4].

У нашому випадку образи міфологічного походження трансформуються у художню систему персонажів. Найчастіше система персонажів у сучасній художній прозі для дітей не надто відрізняється від типового структурування персонажів казки. Автори, зазвичай, надають перевагу казковій побудові художнього твору, адже саме казка, як витвір народної фантазії, дає можливість дитині залишатися дитиною і вірити у торжество добра над злом. Тому було б логічно взяти за основу розробки класифікації казкових персонажів і спробувати перенести їх

на персонажну систему сучасної української літератури для дітей та юнацтва.

Минуле століття відзначилося важливими внесками в класифікацію героїв казкового епосу, найгрунтовнішими і найвагомішими були роботи В. Проппа, М. Новикова та Л. Дунаєвської. Чи не найпершою була семиперсонажна класифікація В. Проппа, яка і запровадила тенденцію розподілу персонажів за функцією. Система образів, за В. Проппом, включала в себе злотворця, дарувальника, помічника, царівну, отруйника, героя, псевдогероя [5, 73]. Дещо відмінною і меншою за чисельністю є класифікація М. Новикова, що включає героя-богатиря, "іронічних щасливців", помічників героя та його супротивників [6, 129]. Найменша та найузагальненіша класифікація Л. Дунаєвської, яка удосконалила семиперсонажний поділ В. Проппа. За цією класифікацією є лише три типи персонажів: добротворці, злотворці та знедолені [7, 163]. Названі категорії утворюють типову групу чарівної казки.

Поділ Л. Дунаєвської видається нам найоптимальнішим для розгляду міфологічних образів у сучасній українській прозі для дітей та юнацтва.

Найбільшу групу в казках складають добротворці, котрих може бути декілька в межах одного й того ж твору. До умовно-сміслової групи добротворців у чарівній казці дослідниця зараховує чудесно народжених героїв-богатирів, богатирів, наділених могутньою силою, Івана-дурня, жінок-чарівниць – наречених, старців, бабусь, провісників, домашніх та лісових тварин, птахів, риб, предмети побуту, які мають чарівну здатність.

Однак варто зауважити, що згідно тенденцій сучасної української прози до групи добротворчих персонажів після трансформаційних впливів авторського міфотворення можуть додаватися досить несподівані персонажі, які в казці зазвичай виступають злотворцями, наприклад відьма у серії книг "Ірка Хортиця" Ілони Волинської та Кирила Кошеєва.

На основі видозміни типажів персонажів-добротворців і їхнього найближчого оточення, ми виокремлюємо два підвиди добротворців – власне добротворці та помічники добротворців. Власне добротворцями вважатимемо тих персонажів, які виокремлюються на фоні інших героїв, прагнуть до встановлення справедливості й першопочатково запрограмовані на виконання певної місії, наприклад, це подолання закляття Баби Яги у книзі "Ірка Хортиця і магічний квест", повернення русалки з реальної площини в міфологічну у книзі "Русалонька із 7-В проти русалоньки із Білокрилівського лісу" Марини Павленко, пошуки

питної води у книзі Сергія Оксеніка "Лісом, небом, водою" та ін. Помічників добротворців, у свою чергу, позиціонуємо як одухотворених (люди з надприродними здібностями, тварини-помічники) або неодухотворених (чарівні предмети) персонажів, які сприяють виконанню окремих завдань, що ведуть до перемоги над злотворцем і виконання місії власне добротворцем.

За такою ж моделлю ми систематизували й поділ злотворців, котрі є антагоністами стосовно попередньої групи персонажів.

Поділ помічників на одухотворених/неодухотворених нами обраний не випадково, адже саме одухотворення було основою первісного релігійного світогляду. Творення певного образу-символу у предків відбувалося у три етапи: анімізм – оживлення, анімізм – одухотворення та антропоморфізм – олюднення [1, 3]. Але оскільки не кожен з образів міфології пройшов всі три етапи (предмети-помічники набули лише анімізації, а істоти-помічники – олюднилися лише частково), ми зупинимося на другому кроці.

Категорію знедолених ми не поділятимемо на підгрупи, оскільки в українській сучасній прозі вона представлена відносно невеликою кількістю персонажів. І, якщо зупинятися на природі знедолених персонажів, то вони зазвичай набувають рис знедолених уже протягом сюжету, а не першопочатково, тобто стають залежними від розвитку подій у книзі, наприклад, король Оберон у книзі Марини та Сергія Дяченків "Зло не має влади".

Висновки. Отож, нашу класифікацію можна відобразити схематично таким чином:

Табл 1.

Список використаної літератури

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. – К.: ВЦ "Академія", 2006. – 752 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006 – 703 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. – К.: ВЦ "Академія", 2006. – 752 с.
4. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. / М. Лановик, З. Лановик – 3-тє вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2005. – 591 с.
5. Мовчан В. Естетика [Електронний ресурс]. / В.Мовчан // Навчальний посібник. – К.: Знання, 2011. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/etika_ta_estetika/estetika_movchan_vs.
6. Пропп В. Морфология волшебной сказки / В. Пропп. – М.: Лабиринт, 2001. – 144 с.
7. Новиков Н. Образы восточнославянской волшебной сказки / Н. Новиков. – АН СССР. Ин-т этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1974. – 255 с.
8. Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій / Л. Дунаєвська. – К., 1997 – 435 с.

Одержано редакцією – 19.11.2014. Прийнято до друку – 16.12.2014.

Анотація. Данилевская О. Мифологические образы в современной украинской прозе для детей и юношества: попытка классификации. Литература для детей и юношества является важным, но малоисследованным аспектом современной украинской литературы, поскольку ученые долго не позиционировали ее как нечто самостоятельное. Несмотря на существование нескольких классификаций героев сказочного эпоса, персонажи прозы для детей и юношества до сих пор остаются неклассифицированными. В статье произведен обзор классификаций сказочных персонажей В. Протта, Н. Новикова и Л. Дунаевской. В основу исследования положена классификация Л. Дунаевской, которая и используется для рассмотрения мифологических образов в современных произведениях украинских авторов для детей. Сделана попытка расширить и адаптировать категории добротворцев, злотворцев и обездоленных, соответственно художественной системе прозы для детей, а именно: категории добротворцев и злотворцев разделены на "собственно добро- или злотворцев" и "помощников добро- или злотворцев". Попытка классификации проиллюстрирована материалом из современной украинской прозы для детей и юношества.

Ключевые слова: литература для детей, современная украинская проза для детей и юношества, художественная система персонажей, мифологический образ, сказочный персонаж, добротворец, злотворец, обездоленный.

Summary. Danilevskaya O. Mythological images in modern Ukrainian literature for children and youth: an attempt classification. Children's literature is important, but this aspect has not been given a thorough study in modern Ukrainian literature, as for a long

time the scientists have not positioned it as something separate. Although there are several mythical epic characters classification, but the characters children's prose are still unclassified. The article reviews the major classifications of fairytale characters given by V. Propp, M. Novikov, and L. Dunaevska. The publication also focused on the classification of L. Dunaevska, which is taken as a basis for the mythological characters classification in the modern works of Ukrainian children's writers. The author makes an attempt to extend and adapt such categories a goodness maker, an evil maker and a disadvantaged according to a children's prose character system. The classification is supported by examples of modern Ukrainian literature for children.

Key words: children's literature, modern children's prose, a children's prose character system, mythical epic character, a goodness maker, an evil maker, a disadvantaged.

УДК 392.1

Оксана ЛАБАЩУК

АВТОБІОГРАФІЧНА ОПОВІДЬ ЯК ПЕРСОНАЛЬНА МІФОТВОРЧІСТЬ

У статті проаналізовано специфіку міфологізації персонального досвіду жінок на основі їх оповідей про очікування та народження дитини. У сучасному світі уявлення про матір, немовля, народження передаються за допомогою ряду символів, які частково корелюють з традиційною фольклорною символікою, а також підлягають впливу міфологічної та християнської ідеології. Вагітність зображають як "час початку", "золотий вік", оточення вагітної жінки повинно бути красивим, гармонійним, радісним. Наші оповідачки підкреслюють, що під час вагітності намагалися спілкуватися тільки з приємними людьми, милуватися красою природи, що є алюзією до райського саду. Одночасно шлях до материнства – це період важких випробувань, які необхідно подолати. Пологи – найскладніше випробування на шляху майбутньої матері. Процес пологів описується як складне випробування, боротьба, бій, який жінка повинна виграти, або ж як перешкода, яку жінка долає легко й успішно – "родила як у казці". Таким чином ці оповіді можуть розглядатися як приклади персональної міфотворчості.

Ключові слова: автобіографічна оповідь, міфологізація, персональна міфотворчість, персональний досвід, тілесний досвід, оповіді про очікування і народження дитини, традиційна фольклорна символіка, міфологічна символіка, час початку, золотий вік.

Постановка проблеми. У житті сучасної людини міфологічні уявлення продовжують займати важливе місце, передусім допомагаючи їй конструювати реальність. Міфологічні риси уважний дослідник часто